

ADABIYOT DARSLARIDA MUSTAQIL ISHLARINING O'QUVCHI KOMPETENTLILIGINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

*Urganch davlat universiteti
Adabiyotshunoslik: o'zbek
adabiyoti 2-bosqich magistranti
Yo'ldoshev Zafarbek*

Shakllanayotgan shaxs ma'naviy kamolotining asosi bo'lgan tafakkurdagi mustaqillik o'quvchining murakkab mavzular yechimiga o'ziga xos tarzda yondasha bilishi, qo'yilgan masalalarni to'g'ri va mustaqil ravishda hal etishi, fikrlarini o'z so'zi hamda uslubi bilan bayon etishi, bir masala bo'yicha boshqa o'quvchilarning fikri yoki munosabatidan farq qiluvchi nuqtai nazarga egaligi, boshqalar tomonidan aytilgan mulohazalarga tanqidiy munosabat tarzida namoyon bo'ladi. Sanalgan xususiyatlar ko'rsatadiki, fikrning mustaqilligi bu o'quvchilarning o'zgarib turuvchi vaziyatlarda murakkab masalalarni hal eta bilish qobiliyatidir. Ayrim o'quvchilarda mustaqil umumlashmalar qilishni talab qiladigan murakkab masalalar yechimida ishtirok etishga doimiy tayyorlik kuzatiladi. Ulardagi bunday qobiliyat barcha darslarda bir xil ko'rinishda aks etadi. Bundan shunday xulosa chiqarish mumkinki, ayrim darslarda tarbiyalangan tafakkur faoliyatining mustaqilligi boshqa o'quv fanlarida ham namoyish etiladi. O'quv fani o'qituvchilari darsni tashkil etishda o'quvchi tafakkurini ijodiy ishlarga yo'naltiruvchi tamoyillarga amal qilsagina, mustaqil fikr yuzaga chiqadi. O'quvchilarning mustaqil ishlari uy inshosi, bayon, referat va taqrizlar, adabiy qahramonlarga tavsifnoma va annotatsiyalar yozish, maktublar bitish, kundaliklar yuritish, ma'ruza matnini tayyorlash, tezislar tuzish, konspekt olish, uy vazifalarini bajarish, adabiy kechalar tashkil etish, ekskursiyalar uyushtirish, mustaqil va sinfdan tashqari o'qish, ayni zamonda ijodiy ishlar (badiiy asarlar yaratish) shaklida namoyon bo'ladi.

Masalan, mustaqil o'qish darslari uchun dasturda ma'lum soat ajratilgan bo'lib, bunda o'rganish uchun tavsiya etilgan asar bilan o'quvchilarning o'zlari mustaqil ravishda tanishadilar. Undagi muhim va nomuhimni, ikkinchi, uchinchi

darajali jihatlarini o'zlari ajratadilar. Asarning muhokamasi esa o'qituvchi bilan birgalikda amalga oshiriladi. O'quvchilar mustaqil o'qish asnosida o'zlari kashf etgan haqiqatlarini o'qituvchilari bilan hamkorlikda tahlilga tortadilar. Bunda o'qituvchining roli faqat tashkilotchilikdan iborat bo'ladi.

Erkin mavzularda insholar yozish, uy insholari ham o'qituvchining bevosita ishtirokisiz bajariladi. Bunda o'quvchilar qo'yilgan maqsad sari ongli, mustaqil ravishda harakat qiladilar, o'z kuchlari, aqliy imkoniyati va bilimini u yoki bu shaklda ifodalaydilar. Ishning mustaqil ravishda yozilishida o'quvchining faoliyatiga hech kim aralashmaydi, xatti-harakatlari yo'nalishi va imkoniyatlari darajasini uning o'zi aniqlaydi. Oldiga qo'yilgan masalani ham o'zi mustaqil hal qiladi. Bu jarayonda amalga oshgan faoliyatni vujudga keltiruvchi fikrlar mustaqil fikrlash sanaladi. Unga hech kim yo'l-yo'riq ham ko'rsatmaydi, yordam ham bermaydi.

Ta'lim mazmuni va metodlarining xilma-xilligi, boyligi tafakkurning chinakam mustaqilligini ta'minlaydi, rivojlantiradi. Erkin mavzulardagi mustaqil ishlar o'quvchilar tafakkurini o'stirishga xizmat qiladi. Ular bolada biror shaxslik sifatlarining shakllanishiga, albatta, ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning mustaqil ish turlari va ularning xususiyatlari borasida prof. S. Matjonovning alohida tadqiqoti mavjud. Mustaqil ishlarni tashkil etishning eng sinalgan usullari evristik suhbat, seminar darslar, mantiqiy topshiriqlar, yangi mavzuni o'rganishda muammoli vaziyatlar va bilimlarni tekshirish sanaladi. Bundan adabiy ta'limdagi barcha tadbirlar faqat o'quvchining mustaqil fikrlashigagina qaratilishi kerak, degan biryoqlama xulosa chiqmasligi zarur. Ta'lim amaliyotida o'qitish borasidagi barcha muammolarni faqat bir o'zi hal qila oladigan metod yo'q. Bu mustaqil ishlarga ham bevosita dahldordir.

Darsning mazmuni, pedagogik topshiriqlar mustaqil ishlarning xarakteri va tarkibini belgilashi lozim. O'qituvchi o'quvchilar oldiga mantiqiy topshiriq qo'yar ekan, uning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur shart-sharoitni ham yaratishi kerak. Buning birinchi sharti dalillarning yetarliligi, vazifaning aniq ifodalanganligidir. O'qituvchi ishni bajarish yuzasidan dars so'ngida 3 – 7 daqiqali

suhbat o'tkazishi lozim. O'quvchilar mustaqil ishlayotganda nimaning ustida, qanday ish yuritishni aniq bilishlari kerak. Bunday topshiriqlar darsning boshida ham, oxirida ham, dars jarayonida ham berilishi mumkin.

Insho va mustaqil ijodiy ishlar muhokamasidan keyin ularning yaxshi chiqmay qolgan o'rinlarini qayta ishlash, undan yangi ish yaratishga undash mumkin emas. Ma'lum ishni bajarishni uddalay olmagan bo'lsa-da, yo'l qo'ygan xatolari va uning sabablarini anglagan o'quvchi endilikda o'zini keyingi ishni nisbatan yuqori darajada bajara olishga qodir his qiladi. Biroq o'quvchiga muhokama qilib ko'rishga vaqt berish va shu jarayonda keyingi asar ustida ishlashga imkoniyat yaratish kerak bo'ladi. Agar o'quvchining o'zi talab qilsa, unga ishni qayta yozish imkoniyatini berish mumkin. Bunday ijodiy ishlarning, erkin mavzulardagi insholarning samaradorligi shundaki, o'quvchi badiiy asar bilan mustaqil ishlashga ko'nikib boradi. O'qituvchining aytganlari yoki kitobda bitilganlargagina bog'lanib qolmay, bilimining tabiiy va zaruriy chuqurlashuviga erishadi. O'quvchilarda tafakkur va faoliya mustaqilligi mustahkamlanadi.

Mustaqil yozma ishlarni tahlil qilish bilan asar tahlilini uyg'unlikda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu jarayonda asardagi o'quvchining nazaridan chetda qolgan yoki u noto'g'ri talqin qilgan jihatlarga ham e'tibor qaratiladi. O'quvchilar tomonidan bajarilgan ish muhokamasi bilan badiiy asar tahlili uyg'unlashib ketgani ma'qul. Ijodkorlik, ya'ni o'quvchilarni badiiy ijodga undash ham ularning mustaqil ishlarini tashkil etishda yetakchi ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng yoqimli narsa – kattalarning ular bilan o'ynashi. Odatda, bizning kattalar bolalar bilan o'ynamaydilar. Ularning "jiddiyroq" ishlari ko'p.

Aslida, bolalarga o'rgatish, ularni o'qitish emas, aynan ular bilan birgalikda o'ynash, ularga o'xshab xayolparastlik qilish, ertaklar, she'rlar, topishmoqlar to'qish, har xil hodisalar o'ylab topish jarayonida ishtirok etish ularning ma'naviy shakllanishida ko'proq foyda keltiradi. Bolalarning aqliy rivojlanishini, yuksak orzular qilishga va ularni amalga oshirishga qodir bo'lishini istagan harqanday odam ularning ijodga oshno bo'lishini ta'minlashi kerak.

Ijodkorlik mustaqil fikrlashga o'rgatish asosidir. Bolalar ijodida mantiqning yetarli darajada emasligini tushunish mumkin. Chunki maqsad ular ijodida chuqur mantiq yoki yuksak ma'no bo'lishiga erishish emas. Ular keyinroq, ta'limtarbiyaning yuqoriroq bosqichlarida paydo bo'ladi. Dastlabki paytlarda muhimi – ijod jarayoni. Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar ijodiy ishlarni jon-dili bilan bajaradilar va bundan zavq oladilar. Shu zavqni qayta tuyish ehtiyoji uni rivojlanish sari yetaklaydi. Tarbiyaning mana shu xili bola tabiiy taraqqiyoti bilan hamohang kechadi. Bu haqda yuqorida batafsil fikr yuritigan. Bu jarayonda bolalar tasavvurini, xayolparastligini rag'batlantirish va ularning ijodiga imkoniyat yaratib berish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Hasanboyeva Q, Nizyozmetova R. Adabiyot o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent-2018
- 2.Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar.– T.: "O'qituvchi", 1996.
- 3 O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son qarori.